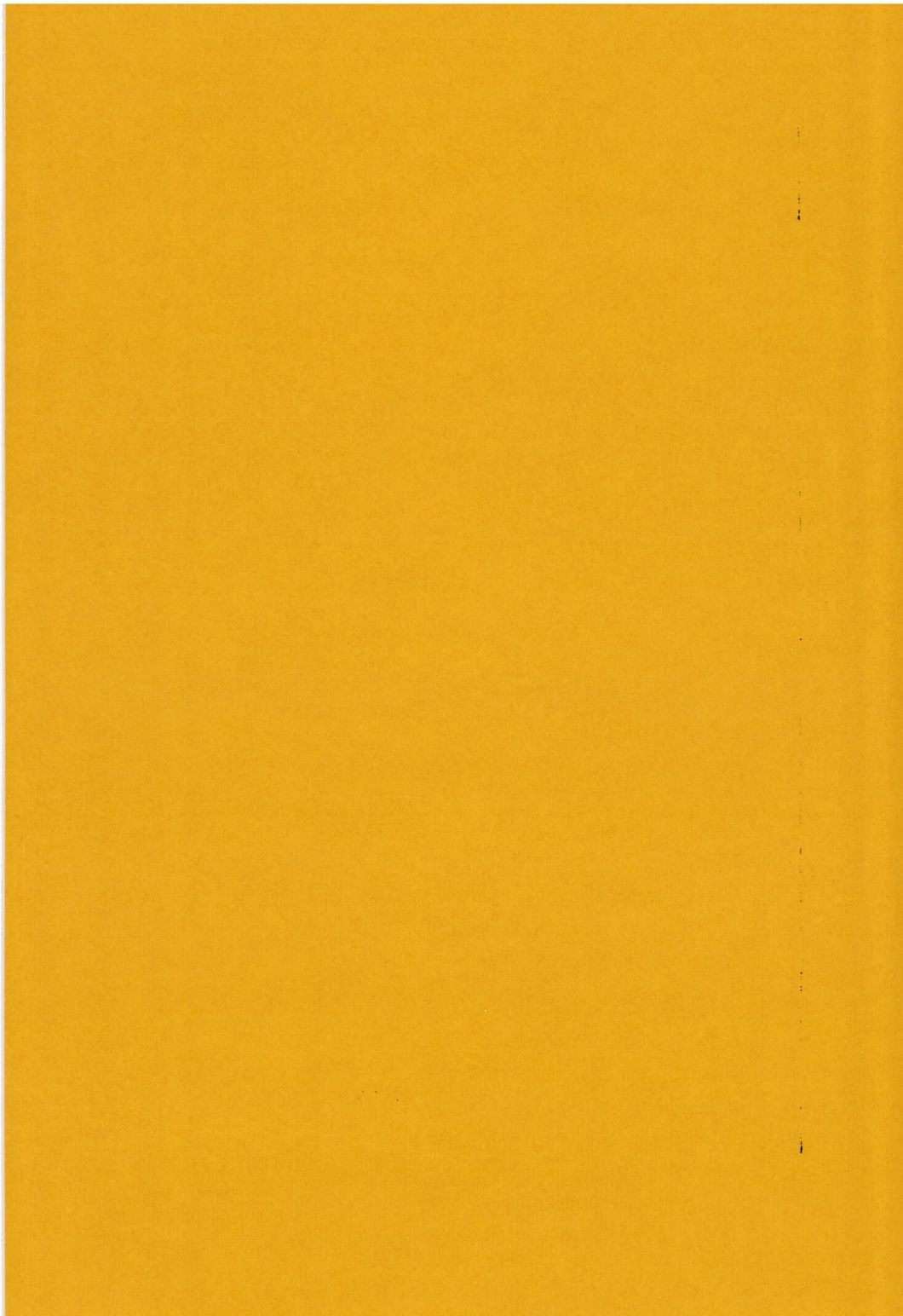

Selskapet
for
Grimstad Bys Vel

Medlemsskrift nr. 32 — 1982

Selskapet
for
Grimstad Bys Vel

Medlemsskrift nr. 32 — 1982

Innholdsfortegnelse

1. TIL MEDLEMMENE	5
Av Carsten S. Due	
2. BYSELSKAPET RUNDER 60 ÅR	7
Av Gunnar Edv. Gundersen	
3. OM MIN MORMOR «LAVA PÅ BANKEN» — OG LAURITZ HANSENS MURALMALERIER PÅ GAMLE BYTINGSALEN	12
Av Ove Fedde	
4. LITT OM FORHOLDENE I GRIMSTAD 1920 — 1930 OG LITT OM MENNESKENE BAK SELSKAPET FOR GRIMSTAD BYS VEL	19
Av Øyvind Vigeland Gundersen	
5. «Å GÅ MED STJERNA»	27
Av Alv Hvidebergskaar	
6. GRIMSTAD-BORGERNE FORSVARER BYEN I 1676	31
Av Johan A. Wikander	
Varder, veter, veder, vider og vidder	33
Vede-vakten i Grimstad 1676	35
Hvor ble veden satt opp — på Vardeheia eller på Vardåsen (Fløyheia)	44
Hovedtrekkene i vedesystemet på 16- og 1700-tallet	44
Hva stedsnavnene forteller	45
Vi må ta geologien til hjelp	50
Hvor gammelt er vede-stedet på Vardåsen (Fløyheia)?	52
Hva vaktlisten forteller om forholdene i Grimstad for 300 år siden	55
Var det en kaupang i Grimstad-området i vikingetiden? ..	58
Det videre arbeide med Grimstads lokalhistorie	60
Noter og kildehenvisninger	61
7. IS-STORMEN	65
Av Åsmund Bie Eriksen	
8. Annonser	67

Kjære medlemmer!

Det har drøyet en tid med å få ut medlemsskrift nr. 32. Trykingsutgiftene og problemer med å få en redaktør til skriftet, er grunnen til dette.

Når nå en liten komite, bestående av styremedlemmer, har påtatt seg å være redaktører og redaksjonskomite, så håper vi at resultatet likevel ikke er blitt altfor amatørmessig.

Carsten S. Due

Det 60. år i selskapets historie har vært arbeidsomt. Oppgavene i byen og distriktet øker, og vi i styret merker at stadig flere av medlemmene og byens borgere ønsker selskapets hjelp og bistand. Dette gleder oss, da vi er klar over f.eks. den økende belastningen på vår skjærgård og det stadig økende behov for å ta vare på de gode, gamle ting i byen vår.

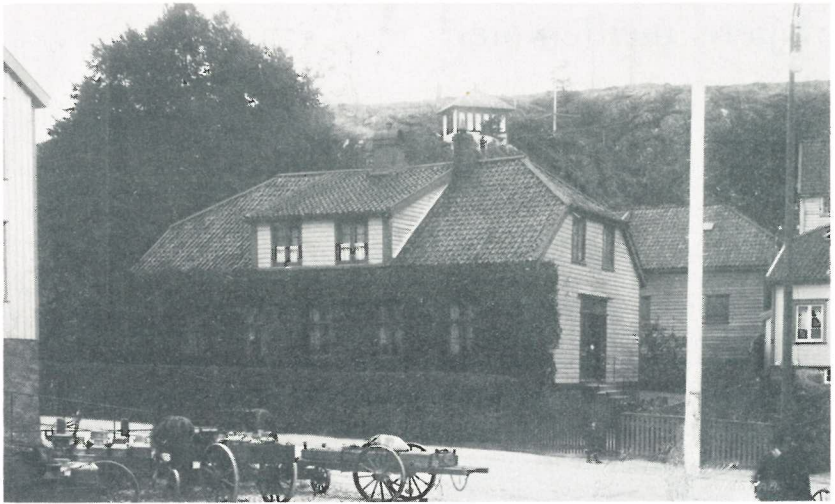
Men byen vokser sterkt, og det vil være vanskelig for oss å holde den store oversikten hvis ikke alle våre medlemmer arbeider sammen med oss. Mitt håp for året som kommer er derfor at dere alle er behjelpelige med informasjoner om alt dere kan tenke dere som kan være av interesse for selskapet. GI OSS HELLER ET TIPS FOR MYE ENN FOR LITE!

Jeg håper at dette medlemsskriftet må bli vel mottatt, og at samarbeidet med dere alle sammen må bli godt i året som kommer!

Med vennlig hilsen

Carsten S. Due

Formann

Storgaten ved Hestetorvet i 1913 med Smith Petersens hus

Parti fra Storgaten

Byselskapet runder 60 år

Av Gunnar Edv. Gundersen

Den 15. februar 1982 var det 60 år siden konstitueringen av Selskapet for Grimstad Bys Vel.

Både det som gikk foran for dannelsen og et riss av de første 50 års historie er behandlet i Medlemsskrift nr. 29 — et litt forsinket 50 års Jubileumsskrift som kom ut i 1975. For nærmere granskning av starten og historien vises det til dette heftet som fremdeles skulle være tilgjengelig.

I stikkords form kan det likevel være riktig å beskrive hovedarbeidet i disse 60 årene og det må bli som følger:

Anskaffelse av friarealer — særlig i skjærgården og kystområdene, men også tett ved bykjernen.

Lokalhistorie — medlemsskriftene først og fremst, men også støtte til spesielle avhandlinger og skrifter.

Museumsarbeid — bl.a. utpekelse av representanter til styret for Ibsenhuset og Grimstad Bymuseum. Økonomisk hjelp og støtte har også jevnlig vært ytet.

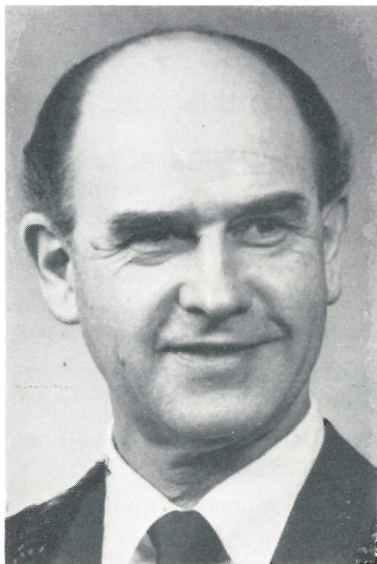
Opinionsspåvirkning — arbeid i holdningsdannende retning til forståelse for natur- og miljøbevaring og positiv holdning til oppgavene nevnt ovenfor.

Arbeidet i de 10 siste årene dekkes også av denne beskrivelsen. Særlig store nye arealer er ikke anskaffet disse 10 årene, men ervervelsen av Andøya ved Håkallen var viktig. Denne eiendommen trodde nok de fleste at Byselskapet eide. Folk regnet med at Håkallen og Andøya var en enhet. Slik var det ikke, men nå er i hvert fall alt i Byselskapets eie.

I forbindelse med kjøpet av Andøya ble også kjøp av Magholmene vurdert. De hørte med i samme bo og ble budt frem til salg. Byselskapet fant ikke å kunne overta dem av økonomiske årsaker. De var dessuten sikret som friarealer gjennom Skjærgårdsparken og i tillegg delvis båndlagt som fuglereservat. Praktisk sett var således nødvendige hensyn for almenheten ivaretatt her.

Skjærgårdsparken i sin alminnelighet kan det være nødvendig å

omtale. I forhold til denne kommer Byselskapet i en dobbeltstilling. Egentlig skal Skjærgårdsparken føre videre i ny form hva Byselskapet har gjort i mer enn en menneskealder. Likevel oppstår et motsetningsforhold ved at Selskapet faktisk er en privat grunneier som får sine arealer innlemmet i Skjærgårdsparken.

Gunnar Edv. Gundersen

Tross mange betenkeligheter valgte Byselskapet etter drøftelser både i styret og på årsmøter bare å akseptere at Skjærgårdsparken kom. Et samarbeid ble innledet ved at Byselskapet bare tok til etterretning at endel av eiendommene ble betraktet som å tilhøre parken. Renovasjon og tilsyn skulle til gjengjeld bli utført på linje med hva som gjaldt for de arealer staten hadde båndlagt med servituttavtale.

Mangt kunne sikkert sies om ordningen, men det er nødvendig å huske at i hvert fall noen av de aktuelle holmer har staten gitt bidrag til å kjøpe. I enkelte tilfelle endog betydelige andeler. Det ville virke noe eiendommelig å betale godtgjørelse på nytt for å sikre til alment bruk områder som nettopp var sikret for dette formål.

Arbeidet med opprettelse av en skjærgårdspark har ellers vært ganske tidkrevende. Starten var midt i -60 årene som en utløper av arbeidet med nasjonalparker. De første direkte tiltak sporet en vel ved statsråd Gjervolds besøk i juli 1972. Det tok fem miljøvernministere å få ordningen satt ut i livet. Enda er det ikke avsluttet idet arbeide med videreføring pågår vest for Grimstad.

Som fortsatt eier av sine egne arealer kan Byselskapet behandle holmene akkurat som før — og det finnes nok bedre muligheter til å hevde eierens rettigheter for Byselskapet enn for andre. Arbeidet med å gjøre holmene brukervennlige fortsetter således for fullt. Både brygger og fortøyningsbolter blir oppsatt og passet på og dessuten er i de siste par år noe praktisk skjedd m.h.t. opparbeidelse av badestrender. Selv i Grimstads praktfulle skjærgård er strender mangelvare og midt i -70 årene ble arbeidet tatt opp for å

få laget flere. Sommeren 1981 ble dette utført enkelte steder og det så fint ut, men først i år lar holdbarheten seg konstatere.

Kommunens ønske om bedring av kloakkutslippet ved Groos førte til omfattende diskusjoner. De strenge betingelser Byselskapet stilte for å la ledningen gå ut ved «Lille Groos» ble imidlertid akseptert og i 1980 var arbeidet ferdig. Resultatet må sies å være blitt svært tilfredsstillende. Stranden er formodentlig mer brukervennlig nå enn før arbeidene ble satt igang.

I området ved Kjellviga ble det i 1977 gjort et makeskifte med Sand Mølle for å få til en hensiktsmessig grensearondring både der og lenger bortover ved «Bitte-Binabb». Ved Industrihuset er likeledes et mindre areal overdratt til Grimstad kommune bl.a. for å få ryddet og pyntet litt i området.

Bymuseets anskaffelse og istandsettelse av Haldorsens tidligere eiendom var og er et tiltak som krever betydelige økonomiske midler. Fra selskapets side har det vært gitt støtte i form av lån og en økning av de eller «normale» tilskudd. På mange måter virker vel Byselskapets delaktighet som en nødhjelp fordi museer jo i alle hovedtrekk skal være et offentlig ansvar. Likevel er Byselskapet helt på linje med sine stifters forutsetninger når støtte ytes til Bymuseet. Dette er også fastslått i formålsparagrafen. Bymuseets arbeid med ivaretagelse av eiendommene omkring Reimanngården med Haldorsens hus og Tverrstredet 1 har gitt vårt selskap anledning til å skaffe seg et etterlengtet fast kvarter. Dette er etter avtale med museet etablert i Tverrstredet 1 hvor hovedkontor er innredet.

Opp gjennom årene har folk undret seg over hvorfra midlene til arbeidet og anskaffelse av eiendommer kom. Svaret får en ved å se på regnskapet hvor det vises legater og fonds på betydelige beløp. Noen av disse går helt tilbake til stiftelsen og har sammen med kontingentene, noen leieinntekter og enkelte bidrag sikret de nødvendige midler.

Et betydelig tilskudd til selskapets aktiva kom høsten 1978 da det ble kjent at dr. Jac. Erichsen hadde testamentert verdier på vel 330 000,— til Byselskapet. Dette førte til at regnskapet for 1979 viste til eiendeler verdsatt til over 1 million kroner — og de verdifulle skjærgårdseiendommer er da anført til innkjøpspris

Forvaltningen av de betydelige midler som eies er etterhvert blitt noe som krever stor påpasselighet. Rentenivået og de mange nytstedelser av aksjer og obligasjoner gjør det nødvendig å følge med. Helt fra starten av har det imidlertid vært et meget nært samarbeid med den bank som nå er Grimstadkontoret av Aust-Agder Sparebank.

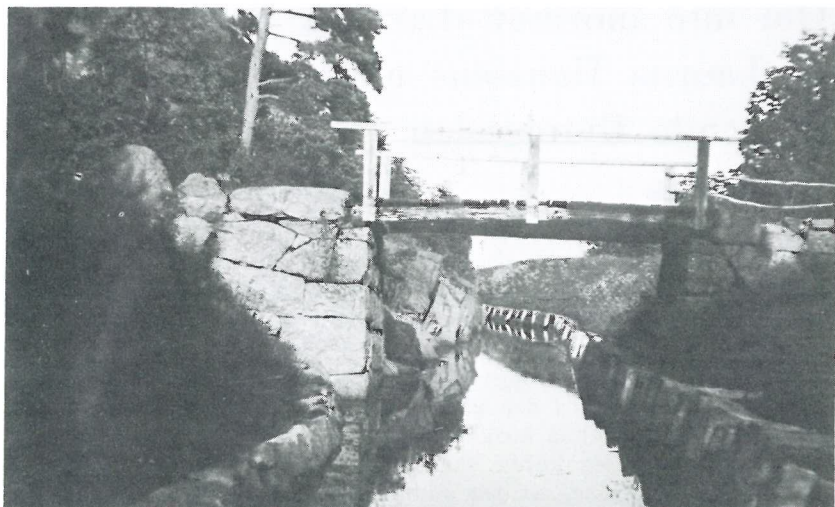
Ved 50 års jubileet ble det filosofert litt omkring fremtiden for

Byselskapet. Ville arbeidet fortsette etter de samme linjer som til da eller ville nye tider gjøre det naturlig å ta opp andre oppgaver.

Dramatiske endringer har ikke de siste 10 årene oppvist, men likevel synes det som en viss forskyvning foregår. Mye av det utpregete naturvernsarbeid som var så viktig før blir nå vist oppmerksomhet fra mange hold. Miljøbevaring i vid forstand er dessuten nærmest blitt mote.

Er da Byselskapets rolle utspilt og dets gjerning gjort? Svaret må bli et avgjort nei! Arbeid for Grimstad Bys Vel vil alltid være betydningsfullt og påkrevet. Formene må nok skifte og kanskje må erkjennelsen av at vi hører til i en stor kommune og ikke bare i en liten by komme sterkere frem. Oppgaver ligger imidlertid stadig å venter og innen rammen av formålsparagrafen er det mangt å gå løs på.

Gunnar Edv. Gundersen.

Hesneskanalen

Rivingen fyr

Om min mormor «Lava på Banken» — og Lauritz Hanssens muralmalerier på gamle Bytingsalen

Av Ove Fedde

For en tid siden gikk jeg gjennom mitt «fødehem» — nå Grimstad Bibliotek — så å si fra kjeller til loft sammen med bibliotekar Karen Marie Meyer. Det viste seg at jeg visstnok er den eneste nålevende som noenlunde korrekt kan fortelle om Lauritz Hanssens vakre mural-arbeider i den gamle Bytingsalen. Hun bad meg om å skrive ned alt jeg ennå husket om dem. Dagen etter spurte Carsten S. Due meg om jeg kunne skrive noe til Byselskapets jubileumsskrift. Da tenkte jeg at jeg kunne slå to fluer i et smekk ved å skrive om to ting som er uløselig knyttet til mine tidligste barndomsminner: Bestmor og de omgivelsene jeg vokste opp i.

Trass i sin beskjedne stilling, og enda mer beskjedne vesen, var bestemor «Lava på Banken», eller «Fru Olsen på Banken», i nesten førti år antagelig den mest sentrale person i byens offentlige liv. Dette kom av at hun — ved siden av å være Grimstad Sparebanks pedell — også var pedell og vertinne for de kommunale lokalene i andre etasje, Bytingsalen og «Lillesalen». De to lokalene var de eneste skikkelige offentlige møtelokalene i byen den gang, og her foregikk så å si alt. Mannskoret, Blandet-koret, Hornmusikken, Orkesterforeningen, og tilmed noe som het «Jerv-koret», holdt sine regelmessige ukentlige øvelser her. Sanitetsforeningen, «Rednings-skøyten» og «Sjømennes Vel» hadde hver fjortende dag sine symøter med bevertning på «Lillesalen». Så å si alle byens foreninger hadde sine generalforsamlinger og årstester enten på «Lillesalen» eller i Bytingsalen. Elevene ved Dahlske Skole — Middelskolen — holdt sine avslutningsfester i lokalene. Andre mer perifere sammenslutninger, som hadde sine møter der mer eller mindre fast, var IOGT, Folkeakademiet, Totalen, Frelsesarmeen (før de fikk eget lokale), og av politiske partier i første rekke Arbeiderpartiet til «Folkets Hus» ble bygget.

Om dagen var der rettsmøter. Både byretten og Sand herredsrett, forhørsretten og forliksretten hadde sine forhandlinger der. Hvert år ble det dessuten holdt militær sesjon for hele distriktet i tre dager, og da var vi hjemløse. «Lillesalen» var legerom og full

av nakne unge gutter fra ni morgen til fem ettermiddag. De dagene spiste vi middag hos skolepedellen Anders Eriksen.

En kan godt si at lokalene var opptatt samtlige hverdager.

*Olava Andrea Olsen,
f. Havstadkjær.*

*Pedell ved Grimstads Spare-
bank og kommunelokalene
1898 — 1934*

Bestemor var født 19. juni 1862, på småbruket Hvilemyr på Berge, som den yngste av tre søsken. Faren var Tønnes Terjessøn Havstadkjær og arbeidet ved skipsverftet på Odden som smed. Småbruket kjøpte han da han giftet seg. I 1882 giftet hun seg med styrmann Christian Olsen — sønn av Ole Henriksen — i Grimstad. Vinteren 1891—92 frøs skuta han seilte med inne i Riga-bukten sammen med flere andre seilskuter. Vinteren var uhyre streng. Skutene slapp opp for mat og ved. Enkelte skuter måtte hugge opp alt overflødig trevirke ombord for å få varme. Noen av sjøfolkene døde av frostskafer eller beriberi, andre kom hjem igjen dødsmerket. Blant de siste var bestefar som døde året etter den 15. august 1893, to dager før min mor ble født. Bestemor deltok i mannens begravelse bare to dager etter fødselen noe som var

en sensasjon på den tiden. Og så satt hun igjen som ung enke med fire barn fra 0 til 9 år, og etter hva hun fortalte, med 84 øre i konstanter da begravelse og barsel var betalt. De bodde i Varden i det som kaltes Guleannas Hus, og hun forsørget familien som kokekone og våkekone, mens hun ved siden av strikket for folk og laget lutefisk. Året etter døde den eldste datteren av en ondartet mavesvulst, som i dag antagelig ville ha blitt kurert med noen sprøyter penicillin, men som da førte til et langt, smertefullt dødsleie for den lille. Fem år gammel fikk den eldste sønnen noe som legen kalte «jordslag», men som vi idag kaller polio. Benene ble rammet, og han måtte bruke krykker og rullestol resten av livet. Men han hadde et godt hode og lyst humør, og tok middelskoleeksamen, og siden mesterpapirer som møbelsnekker ved Sophies Minde i Kristiania. Han døde på fredsdagen 11. november 1918 i spanskesyken

som godt etablert håndverksmester og kjøpmann i Kristiansand.

Da pedellen i den nye bankbygningen fru Nielsen (mor til danse- læreren Sinda Nielsen) døde i 1898 fikk bestemor denne meget etter- traktede stillingen. Foruten fritt hus, ved og lys — som det het — var kontantlønnen 120 kroner i året fra Sparebanken, og 72 kro- ner for vaktmesterarbeidet i forbindelse med de kommunale loka- lene. Da hun døde i 1934 var årslønnen steget til henholdsvis 1.200 og 324. Arbeidsdagen hennes begynte kl. 5 om morgenen. Da skulle alle gulvene i banklokalet vaskes, og om vinteren skulle rommene også være oppfyrt til arbeidet begynte. De fleste dager i uken var det kveldsmøter eller sang- og musikkøvelser i lokalene i 2. etasje, så hun kom sjelden i seng før ved midnatt. Bortsett fra søndagene sov hun aldri middag. Og hun hadde sommerferie en eneste gang, det var en full uke i 1923. Hun var syk og sengeliggende to ganger, først i spanskesyken i 1918 og så de siste tre månedene av sitt liv.

Grunnen til at jeg ble den eneste som er født i dette travle huset skyldtes flere sammenfallende tilfeldigheter. Mine foreldre ble gift i USA høsten 1914. Min far drev da et mekanisk verksted i Hobo- ken, New Jersey sammen med en engelsk ingeniør. Da jeg i begyn- nelsen av 1916 begynte å melde min ankomst, fikk min far, som var amerikansk borger, melding om at han ville bli innkalt til mili- tærtjeneste. Mor hadde da valget mellom å flytte til min farmor et annet sted i New Jersey, eller reise hjem til sin egen mor mens mannen var i det militære. Hun valgte det siste.

Ove Fedde

Men Banken var det sted i ver- den som var minst egnet til bar- selstue. Huset var fullt av frem- mede mennesker samtlige hverda- ger, så den eneste ledige dag for barnefødsel var søndagen. Det ble derfor avtalt at mor skulle bo hos en skolevenninne av beste- mor, Bodil Timmermyr. Hun var gift med svensken Karl Anderson som drev nabobruket til Hvile- myr hvor bestemor var født. Søn- dag 8. oktober pakket mor en kuf- fert for å reise opp til Berge, men rakk ikke å pakke ferdig. Jeg hadde for første og kanskje eneste

*Grimstads Sparebanks velkjente bygning i Storgaten,
nå Grimstad folkebibliotek*

gang i livet tatt sømmelige hensyn til andre mennesker, og ankom ved høymessetider.

Hverken det faktum at jeg ankom midt i kirketiden, eller at jeg ble født to meter over den største samling penger mellom Arendal og Kristiansand, har hatt noen påviselig innflytelse på mitt senere liv. Som mange vet.

I dette Mini-Babylon vokste jeg opp så å si utelukkende omgitt av voksne og fremmede mennesker. Sunget eller spilt i søvn nesten hver eneste kveld av distriktets sang- og musikkforeninger.

Da Banken ble bygget, ble den innvendige dekoreringen av kommunelokalene overlatt til den talentfulle maleren Lauritz Hanssen som laget noen imponerende muraler *al secco*, altså kalk-malerier på tørr murpuss. Den andre teknikken, *al fresco*, er vanskeligere, men mer holdbar, og utføres på våt puss. På trevirket, og i taket i Bytingsalen — som var malt himmelblått med skydotter langs kantene — ble det benyttet oljefarver.

Nedre gang og trappeoppgangen var opprinnelig malt som om bygget var reist av marmor- eller steinblokker, slik at fugene mellom steinblokkene dannet et rutemønster. Rundt dører og vinduer var det malt blokker av mindre format, med en låseblokk midt over hver åpning.

Nede i gangen, og opp trappen i samme høyde som gelenderet, gikk en hvit marmorbord. Denne fortsatte rundt øvre gang, som til å begynne med var bygget som en balkong. Senere ble denne øvre balkongen bygget inne med klaffdører, panel og glass. Rekkverket står fremdeles på utsiden av veggen.

Under den hvite bordene var veggen inndelt i felter som forestilte en slags olivenfarvede marmorblokker. Den samme dekoren gikk igjen inne i Bytingsalen som hadde de vakreste dekorasjonene. Der var de store veggfeltene innrammet av noen slanke, firkantede, hvite søyler som hadde mørkere, marmorerte speil på fremsiden. Det er umulig å si hva slags stilart de representerte. Trolig var det en fri, kunstnerisk sammenblanding av mange forskjellige stilarter. Den aller øverste delen av kapitélene er ennå bevart. Bortsett fra den spisse toppen er denne dorisk, men under der igjen var utsmykningen korintisk. På nordveggen sto Justitia på en hvit marmorsokkel med JUSTITIA innhugget i versaler. Over døren på sørsiden lå Den Norske Løve. Ved østveggen sto det en veldig etasjegovn, og bak denne var det malt en nisje som den bak Justitia. Over ovnen lå Neptun og Merkur og tittet på hverandre, og over dørene fant man symbolene for de aktiviteter salen var tiltenkt, sang og musikk, håndverk og industri. Justitia og Løven, samt oljedekora-